

Brassai Sámuel és a muzsika.

Befejező közlemény.

Legelső és legszentebb, legáltalánosabb cél, melyet a műbírálónak sohasem szabad szem elől tévesztenie az „a művészet ügye előmozdítása“. Minthogy a műbíráló a közvélemény költője, mindent, ami kezén átmegy tisztítania, szépítenie, nemesítenie és eszményíteni kell. A közvéleményt az ítész a szeles, poros és unalmas országútról a kies ösvényekre kell, hogy vezesse és vele meg kell ismertesse az elhanyagolt, ismeretlen vidékeket. A bírálatnak két része kell legyen, az egyik dicsérő, a másik ócsároló. Az előbbit a művész kivágja, elküldi haza rokonainak és barátainak, hogy vele örvendezzenek. Ebben a részben kell, hogy a bíráló a közönségnek megmutassa a műben és előadásban azokat a szépségeket, melyeket az egyedül nem venne észre. A hallgatóságnak ily módon újabb élvezetforrásokat kell megnyitni, olyanokat, melyeket egyedül nem talált volna meg. A művésznak olyan képességére és teljesítményére kell a kritikus rámu'asson, melyet különben az, aki csak élvező, de nem szakember, magától nem venne észre. A bírálat feddő része szóljon a művésznak. Ez legyen szigorú, de igazságos. Figyelmeztesse olyan hibákra, melyeken segíteni hatalmában áll. Méltánytalan eljárás olyan hibák emlegetése, melyek nem tőle függnek és melyeken nem tud, vagy nem áll módjában segíteni.¹

Brassai ezen elvektől soha el nem tért és bírálatait mindig sine ira et studio írta meg. A zeneügyet, mely bírálat nélkül nem fejlődhet, a műveltség egyik kétségtelen elemének tartotta.

Véleményét senkitől, még szerkesztőjétől sem hagyta befolyásolni és megírta az igazat minden körülmények között. A Budapesti Hirlap 1856-ban hivatalos lapnak számított, amit kihangsúlyozott azzal is, hogy címlapján rajta volt a kétféjű sas. A pesti német színházban díszelőadás volt, erről a lapnak írnia kellett volna. A lap szerkesztője páholyt váltott és magával hívta

¹ Zenepolémia. Szépirod. Lapok. 1853. (51 sz.)

Brassait, hogy szép bírálatot írjon az előadásról és az azon vendég-szereplő német művésznőről. Brassai csak azzal a kikötéssel ment el az előadásra, ha az igazságot minden körülmények között megírhatja. A szerkesztője már előre dicsérte az énekesnőt, hogy Brassai bírálatának eleve elvegye az élet. Brassai tiltakozott, mivel ezt igen rossz módszernek tartotta, mert így a kíváncsiságát erősen felfokozta, de ugyanakkor ellenzéki szellemet kényszerített ki belőle. Hibájául róta fel szerkesztőjének, hogy elfogultságra hangolta őt és megnehezítette ezzel az elfogulatlan bírálat megírását.¹

A kritika legfőbb kellékének az összehasonlítást tartotta. A bírálónak így nagy tőkére van szüksége, sokat és jót kellett hallania, hogy legyen mihez mérnie a zenei teljesítményt. A művészetben minden új lángész új mértéket ad az esztétikusnak, ahogy Brassai mondotta: „új cikkelyt iktat az ízlés kodexébe“. A lángeszek nélkül a bíráló nem is tudna tájékozódni. Az összehasonlítás azonban sohasem kedvetleníthet el senkit, azért legyen elfogulatlan és serkentsen haladásra.

Az előadóművészetben igen szigorú mértékkel kell mérni. A mű szabatos és biztos előadása csak annyiban érdemel dicséretet, hogy az előadó tiszteletét bizonyítja az eljátszott mű szerzője iránt. A súlypont mindig a művek helyes szellemi felfogásán és az ilyenmódon való tolmácsoláson legyen. A művésztől meg kell követelni a biztos ítélőképességet és magasabb műveltséget, melyek nélkül nincs is igazi művészet.²

Brassai szerint a rossz bírálatnál is rosszabb a szubjektív kritika. A tárgyiasság a művészetben nem jelenthet egyebet, mint a tárgynak a művészet eszközeivel való megközelítő előadását. A művésznek kell legyen hozzá ereje, hogy a hallgatóval tárgyát a lehető legélénkebben elképzeltesse. Akiből az ilyen tehetség hiányzik és egyéniségével nem tud befolyást gyakorolni a hallgatóságára, aki az általa előadott mű révén nem tudja a műélvezőt képzettársításra kényszeríteni, az nem művész. Az igazi mesternek alkotására befolyással van annak tehetsége, műveltsége, egyéni tapasztalata, életkörülményei, vérmérséklete, de erkölcsi jelleme is. Az alanyiságban leli magyarázatát a művészi irányoknak külön-

¹ A Hugenották a pesti német színházban. Budapesti Hirlap. 1856. (126 sz.)

² Budapesti Hirlap. 1867. (80. szám tárcája).

félesége, tehát az alanyiség (szubjektivitás) a művészetnek leg-érdekesebb kelléke. Ez azonban nem áll a bírálatra, ahol rokon, vagy ellenszenvnek nem szabad uralkodnia. A kritikus bíró, aki nem lehet pártember. A szubjektív bírálat gonoszabb a rossznál, kétszínű, álnok és veszélyesebb annál, mely őszinte, de hibás. A rossz bírálat erőtlenné, értelmetlenné teszi önmagát a szubjektív pedig ügyes, számító, fortélyos és vakító lehet. Előbbi legfeljebb nem tetszik, de az utóbbi félre tud vezetni.

Saját bírálatairól mondja: ¹ „Kritikáim silányak, rosszak lehetnek, néha szigorúak is, de sohasem ijesztettek el senkit a muzsika élvezésétől“. Ténylegesen kihangsúlyozta a jót és azt, ami élvezetet vagy tanulságot nyújthatott. Brassai szigorú bíráló volt, mert „aki szeret, az fenyít“, nálánál pedig alig volt, aki a zenét jobban szerette. Szigorúsága abban állott, hogy meg nem állapodott művészt nem dicsért, mert az ilyen utána nem fejlődik, sőt inkább elomlik. ²

Rossz bírálónak tartotta azt, kinek nincs eszményképe, mintája, melyhez ítéleteit méri, de még rosszabbnak, azt, aki az ideáltól kisebb-nagyobb távolságra való eltérését, bármilyen okból elhallgatja. Jó bíráló az, „aki megrepedne belé“ ha nem mondhatná meg bármi okból azt, amit egy műalkotásnál, vagy előadásnál kifogásol. A közönségnek kötelessége élvezni a hangversenyt mindaddig, míg a bíráló határozottan ki nem mondja, hogy a mű, vagy az előadó kontár. ³

A művészről és műértőről, azok viszonyáról a következőképen elmélkedik: ⁴ „Aki valaha művésszel hangverseny után találkozott, jól tudhatja, minő nyilatkozatokra szoktak fakadni azon urak a kritikusok irányába. Olly közlekedők illy alkalommal a művész urak, hogy kifejezéseiket az olvasók legnagyobb része előtt szükségtelen ismételnem, annál is inkább, mivel egy részük nem ritkán olyan természetű, mi nem képesíti azokat salonban vagy tárczában visszhangoztatásra“. Brassainak sok baja volt, mert abban az időben a magyar lapokban még nem volt divatos az őszinte és igazságos bírálat, és mindenki meg volt bántva, kinek szeme elé tárták művészetéről az igazságot. A helyzet annál kénye-

¹ Budapesti Hírlap. 1858. III. 24. (68. sz.) Philharmoniai hangversenyek.

² Szépirod. Lapok. 1853. (34. szám.)

³ Budapesti Hírlap 1858. (68. szám.)

⁴ Budapesti Hírlap. 1857. (69 sz) Brassai: Művész és műértő.

sebb volt, mert a magyar zenei viszonyok még kezdetlegesekek voltak és volt bőven mit kifogásolni. Brassai megtette a magáét: irányított, tanított és nevelt bírálataiban. Sokat is köszönhetett neki nemcsak a magyar zenei élet, de elsősorban a zeneírás. Irányt, iskolát alkotott a bírálás terén.

Szigorú bírálataira az érdekeltek azt mondták, hogy fitymálják azokat. Pedig nem úgy volt. Az igazságos megrovásokért olyan dühösek, — mondja Brassai¹ —, hogy bosszúságokban a jó tanácsot is megvetik. Pedig ez nagy és káros hiba, mert nem a bírálónak, hanem a művésznek és művészetnek is árt. A bíráló közvelítő a művész és közönség között. A művészek elfelejtik, hogy nem maguknak dolgoznak. Ő is egy cigánytól tanulta, aki azt mondta neki egyszer: „Nem magunknak hegedülünk!” Az előadó is a közönségnek muzsikál, aki eljön őt meghallgatni. Kérdi Brassai: kinek játszik a művész: a zeneértőnek vagy annak, aki nem ért hozzá, de van pénze, hogy jegyét a hangversenyre megváltsa? „A műértő a művésznek egyenlő társa, azaz jártasság, plus elméleti tanulmányok, minus mesterségbeli készség, de minus hiúság is.” Mint a szépművek múzeumában a vezető, úgy kell mutassa a jó bíráló a közönségnek a helyes útát.

Sok baja volt a bírálatokkal, azért kellett olyan világosan megfogalmaznia elveit a bírálatról, de iskolája az akkori zenebírálóknak is² szólt.

15.

Kritikái fényugárként mutatták meg az akkori magyar zenebírálóknak a helyes és igaz útát. Ezek a bírálatok feltűnést is keltek, mert nem csak szakszerűek, igazságosak, de mindig ötletesek és érdekesek is voltak. A közönség élvezettel olvasta őket, mert tanult belőlük, de jól is mulatott mellettük. Mai szemmel nézve, ezek a bírálatok legszebb értékei az akkori zenekritikának. Szinte egyedülállóak voltak a magyar zenebírálat terén. Brassainak csak egyetlen tévedése volt, az, hogy nem volt elég jövőbelátó és nem ismerte fel Wagner és iskolájának jelentőségét. De vajjon nincsenek-e a mai képzett, művelt, okos zenebírálok között sokan, akik még mindig nem értik és nem képesek értékelni az előrelátó és érző kortársak művészetét. A Bartók és Kodály, valamint iskolájuknak munkájában és lángeszükben hány magyar

¹ Budapesti Hírlap. 1857. (69 sz.) Brassai: Művész és műértő.

bíráló lát maradandó rendkívüli értéket? A két lángelme munkássága még ma is érthetetlenül áll komoly magyar zenebírálok előtt.

Nem lehet megróni a programzene elleni álláspontjáért mert az ő bíráló kelléktárának sarkalatos tétele így szólt: „Míg a zene zene lesz, örökös kellékei maradnak: harmónia, melódia ritmus és a bevett formák.“¹ Erről ő meg volt győződve, ettől őt senki el nem tudta téríteni. Ha elveihez nem ragaszkodott volna olyan görcsösen, mint igazságához, nem is lehetett volna jó bíráló. Bírálatainak is megvolt a maga eszményi mértéke, de nem volt mértekegysége a programzenéhez és zenedrámához. A klasszikus zene eszményi szabályaival, melyeket olyan szenteknek tartott, nem lehetett Wagnernek, Lisztnek vagy Berlioznak művészetét mérni.

Kritikái formailag és tartalmilag egyformán forradalmiak és romantikusok, mint amilyeneknek ő látta Wagnerék művészetét. Bírálataiban messze elkalandozik tárgyától, sok mindenről beszél, tanít, zsörtölődik és csak nagy kerülő után csap rá a lényegre. A bírálatokban is ezermesternek bizonyul, csillogtatja sokrétű tudását, ostoroz, bosszankodik, örül, botot emel, de ugyanakkor símogat is, minden szavából kiérzik az őszinte ügyszeretet, végül is jókedvű, de találó tréfával, mint fényszóróval mutat rá arra a helyre, ahol a hibákat látni véli. Kritikái ma is szórakoztatóak, tanulságosak és élvezetesek és minthogy igazságosak és őszinték, soha sem hatnak nagyképűeknek.

Felmerül még az a kérdés, vajjon Brassai bírálatának hangja, technikája, valamint megállapításai teljesen eredetiek, első kézből valók-e, vagy epigon, mint zenebíráló? Brassai sokat járt külföldre hangversenyekre, főleg Németországba és a régi Ausztrába. Bizonyára érdekelték őt a hangversenyekről megjelent bírálatok. A német zenebírálatnak pedig akkor híres mestere volt Eduard Hanslick a Neue Freie Presse bírálója. Kritikáira felfigyelt az egész világon minden muzsikus. Brassai ismerte bírállatait, hisz könyvtárában meg volt Hanslick minden műve, mert ennek az osztráknak bírállatai olyan híresek voltak, hogy azok könyv alakjában is megjelentek.

Brassai bírállatai sok hasonlatosat mutatnak a Hanslickéivel. Budapestre az előadók rendszeren bécsi hangversenyeik után jöttek. Egyik este még Bécsben játszott a művész, két napra rá pedig Budapesten. Könnyen adódik párhuzamot vonni Hanslick és Brassai bírállatai között. A két kritikusnak Bülow, Rubinstein, Schumanné-Wieck Klára, Ernst, Willmers, Liszt hangversenyeiről alkotott véleménye között lényegileg nincs különbség, már Dreyshockról Brassainak sokkal jobb véleménye volt, mint Hanslick-

¹ Budapesti Hirlap. 1857. (287. sz.)

nak, aki csak nagy technikust látott benne, de nem nagy költőt, mint Brassai, aki épen Beethoven játékatól volt elragadtatva. Rubinsteinban, igen helyesen, egyik sem becsülte sokra a zeneszerzőt. Wagnernek, Lisztnek és a programzenének, mindketten kérelhetetlen ellenségei voltak, közös volt mindkettőjükben a nagy tisztelet a klasszikus szerzők iránt. A romantikusok közül Schumann, Schubert, Brahms lángeszének mindketten tisztelői voltak, de kétkedéssel néztek mindenre, ami újat jelentett a zeneszerzésben. Hanslick inkább szellemes volt, Brassai ötletesen humoros. Mindketten kegyetlenül igazságosak, őszinték, akik nem láttak mást, csak a zene ügyének föltétlen szolgálását. Hanslick mindjárt rácsap a legfontosabbra, Brassai el-el kalandozik, hogy kerülő után térjen a lényegre. Hanslick, ha biztosabb és határozottabb volt bírálataiban, ha mondatai tömörebben kalapácsütés-szerűleg hatnak, viszont Brassaiiban több a szív, melegség, a tanítási vágy. Hanslick szépitész íásaiban, míg Brassaiiban több, tanítómester. Hanslick hatása vitathatatlan, de kétségtelen, hogy Brassai kritikáiban sohasem volt előbbinek szolgálai másolója és minden írására rányomta a maga egyéni bélyegét. Mindketten nyakasok, véleményükhöz szigorúan ragaszkodók, befolyásolhatatlanok, de Hanslicknak a bécsi élénk zenei életben több alkalmá volt jó és rossz zenét hallani és így nagyobb volt a gyakorlata, mert több eszményi mértékegység állott rendelkezésére, mint az éppen meginduló pesti zenei mozgalmakban Brassaiinak. Utóbbinak viszont nagyobb volt a műveltsége, sokoldalú az általános tudása és kiapadhatatlan az ötletkészlete.

Brassai bírálataiban is az marad mindig, ami volt, a fúrófaragó erdélyi székely, aki minden iránt érdeklődik, keményfejű, kérelhetetlen, bátor harcos, igazságos, könnyedén, természetesen humoros, őszinte, egyenes, szókimondó, célratörő, örökösen kíváncsi, ravasz, okos, körmönfont, gúnyoros toroczkószentgyörgyi góbé, aki bárhova dobják is, mindig talpra esik, mint a macska.

Ha életében nem is tulajdonítottak olyan komoly jelentőséget zenebírálatainak, mint azt megérdemelte volna, munkássága nem maradt észrevétlen sem hatástalan. Egyik életírója már akkor észrevette, hogy írásai zenéről: „még most is útól nem ért példányokként ragyognak irodalmunkban“.¹ Alapos zeneértését későbbben is megemlíti, valahányszor vele foglalkoznak²

A mai korszerű magyar zenebírálóknak egyik első komoly egyénisége volt Brassai, azok közül való, akik a kritikában legelőször merték őszintén megmondani véleményüket. Ezt a mai zenebíráló nemzedék nem tagadhatja meg ősatyjától. Ez alkalommal megint Erdély volt az, mely megmutatta azt az utat, melyen zenebírálásunknak haladnia kellett.

Lakatos István.

(VÉGE.)

¹ Vasárnapi Ujság 1860. (42 sz.)

² Vasárnapi Ujság 1872. (52 sz.)

Halottaink.

PÁL FERENC 1861—1942.

Egyike volt egyházunk oszlopos tagjainak. Egy volt azok közül, akiknek az egyházi és közélettől való visszavonulását — magas korukra való tekintettel — megértettük és indokoltnak talátuk ugyan, de akiket mégis jól esett volna tovább is sorainkban látnunk, mert jelen nem létük igen sokáig határozott hiányérzetet vált ki és tart ébren bennünk.

Firtosváraljának volt szülöttje. Jellegzetes tősgyökeres, izig-vérig székely és unitárius.

Mint a székely erdőknek karcsú fenyői, oly sugár-magas természetű. És oly emelkedett gondolkozásban és lelkületben is. — Hiuságtól, kapaszkodásra való hajlamosságtól távol álló. Haladása, népszerűsége, tekintélye, komoly gondolkozásának, lelkiismeretes munkájának és helytállásának eredménye.

Vallásossága tipikusan unitárius; miszticizmus nélküli, őszinte és teljes meggyőződésből eredő, amelyben a hit cselekedettel párosul és a hű kötelességteljesítés gyümölcseit termi. — Így mint lelkész nemcsak hirdette a jézusi elveket, de példaadó étellel megvalósítani is törekedett azokat.

Csendes, hallgatag szűkszavúsága mély érzést takar, amely szivesebben tettekben, mint szavakban nyilatkozik meg.

Élettörténete különben röviden a következőkben foglalható össze:

Elemi iskolai tanulmányait, szülőfalujának: a történelmileg is nevezetes és régék rózsaszínű ködjébe is burkolt Firtoshegy tövében lévő Firtosváraljának iskolájában kezdte. Innen 3 évi tanulás után a székelykeresztúri, — akkor öt osztályú gimnáziummal kapcsolatos, ú. n. „előkészítő osztályban” végzte be. Ennek s az öt gimnáziumi osztálynak elvégzése után a középiskola felső három osztályát a kolozsvári alma materben tanulta s ezután a papnevelő intézetbe iratkozott be. —